

Жилін С.В., аспірант ДУ «КАІ», м. Київ, ORCID: 0009-0004-4717-1736

*Zhylin S., postgraduate student of the State University
"Kyiv Aviation Institute", Kyiv*

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО
РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ В
КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА**

**THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF
STATE REGULATION OF THE ACTIVITIES OF BANKING INSTITU-
TIONS IN THE CONTEXT OF THE FORMATION OF THE INFOR-
MATION SOCIETY**

У статті досліджено питання, що стосуються визначення теоретико-методичних засад державного регулювання діяльності банківських установ в контексті формування інформаційного суспільства. Розглянуто різні наукові погляди та методичні підходи щодо визначення ролі держави у забезпеченні діяльності банківських установ. Дістало подальший розвиток визначення сутності та змісту державного регулювання діяльності банківських установ в контексті формування інформаційного суспільства. Визначено цілі, принципи, механізми державного регулювання діяльності банківських установ в контексті формування інформаційного суспільства.

Ключові слова: *публічне управління та адміністрування, державне регулювання, банківські установи, державне регулювання діяльності банківських установ, інформаційне суспільство.*

The article examines issues related to the definition of theoretical and methodological principles of state regulation of banking institutions in the context of the formation of an information society. Various scientific views and methodological approaches to determining the role of the state in ensuring the activities of banking institutions are considered. The definition of the essence and content of state regulation of banking institutions in the context of the formation of an information society is further developed. The goals, principles, and mechanisms of state regulation of banking institutions in the context of the formation of an information society are determined.

Key words: *public management and administration, state regulation, banking institutions, state regulation of banking institutions, information society.*

Постановка проблеми. Сучасний розвиток держави як інституції, демократизація суспільства та розвиток сучасної системи публічного управління та адміністрування вимагають впровадження нових цінностей і принципів державного регулювання економіки. Зокрема, необхідно запроваджувати нові теоретико-методичні підходи до державного регулювання фінансової сфери, зокрема банківського сектору, особливо після світової фінансово-економічної кризи 2007-2008 рр., яка розпочавшись з банкрутства великих фінансових установ в США, швидко переросла у глобальну кризу, призвела до банкрутства декількох європейських банків і виявила фундаментальні слабкості фінансової системи у всьому світі.

Саме тому на державному рівні вкрай важливо забезпечити необхідний рівень фінансової стабільності, а питання подальшого теоретико-методичного обґрунтування та удосконалення державного регулювання діяльності банківських установ в контексті формування інформаційного суспільства набувають особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням теоретико-методичних засад державного регулювання діяльності банківських установ в контексті формування інформаційного суспільства присвятили свої публікації такі науковці, як Біленчук Д., Біленчук П., Блащук-Девяткіна Н., Петик Л., Ситник Н.С., Стасишин А.В., Юрчук Н.П. та інші [1; 2; 14].

Однак чимало питань щодо визначення сутності та змісту державного регулювання діяльності банківських установ в контексті формування інформаційного суспільства в сучасних умовах залишаються недостатньо дослідженими.

Постановка завдання. Метою статті є визначення сутності та змісту державного регулювання діяльності банківських установ в контексті формування інформаційного суспільства.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо теоретико-методичні засади державного регулювання діяльності банківських установ в контексті розвитку інформаційного суспільства в частині визначення сутності та змісту основних наукових дефініцій, як у системі публічного управління та адміністрування, так і у банківській сфері.

Згідно із Законом України «Про банки і банківську діяльність», банк – це юридична особа, яка на підставі банківської ліцензії має виключне право надавати банківські послуги [5].

На думку Ситника Н.С., Стасишина А.В., Блащук-Девяткіної Н.З., Петик Л.О., банк – це фінансовий посередник, який має статус юридичної особи і на підставі ліцензії має виняткове право здійснювати операції, віднесені законодавством до банківської діяльності – це особливий вид комерційної діяльності, який можуть здійснювати виключно банківські установи відповідно до банківського законодавства після реєстрації банку та одержання ліцензії Національного банку України [1].

А згідно із Законом України «Про банки і банківську діяльність», банківська діяльність – це залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб [5].

У сучасній науковій літературі досить широко розглядається сутність та зміст поняття «державне регулювання економіки», що в загальному розумінні означає цілеспрямований вплив держави на економічні об'єкти і соціально-економічні процеси шляхом встановлення правил поведінки учасників суспільних відносин із метою підтримки стабільності економіки або зміни в потрібному суспільстві напрямі [3; 4].

В цьому контексті надзвичайно важливою науковою категорією сучасної науки і практики публічного управління та адміністрування у всіх його проявах, напрямках забезпечення та складових є державне регулювання діяльності банківських установ.

Так, Ситник Н.С., Стасишин А.В., Блащук-Девяткіна Н.З., Петик Л.О. вважають, що регулювання діяльності банків – це система заходів, за допомогою яких держава через центральний банк забезпечує стабільне і безпечне функціонування банків, запобігає дестабілізуючим процесам у банківському секторі [1].

Згідно Закону України «Про Національний банк України», банківське регулювання – одна із функцій Національного банку України (НБУ), яка полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства [8].

Тобто Національний банк України – установа, яка регулює діяльність банків у країні, проводить монетарну та валютно-курсову політику держави або спільноти держав, є особливим центральним органом державного управління, юридичний статус, завдання, функції, повноваження і принципи організації якого визначаються Конституцією України, спеціальним законом та іншими законами України [1; 8].

Згідно законодавства, Національний банк у межах своїх повноважень сприяє стабільності фінансової системи шляхом банківського нагляду – системи контролю та активних впорядкованих дій, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими особами, стосовно яких НБУ здійснює наглядову діяльність законодавства України і встановлених нормативів, з метою забезпечення безпеки, фінансової стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників та кредиторів банку [8].

Для більш глибокого розуміння сутності та змісту процесу державного регулювання діяльності банківських установ в контексті формування інформаційного суспільства, необхідно охарактеризувати суб'єктно-об'єктні відносини в зазначеній сфері.

Загалом, суб'єктами державного регулювання економіки є суб'єкти виконання (держава та її інституційні органи: законодавчі, виконавчі, судові органи різних рівнів) та суб'єкти впливу (громадські та політичні об'єднання, засоби масової інформації, окремі особистості). Об'єктами державного регулювання економіки є сфери, галузі, регіони, а також явища, ситуації та умови соціально-економічного життя країни, де виникли або можуть виникнути проблеми, які не вирішуються автоматично або невідкладно, як того вимагають умови нормального функціонування економіки й підтримання соціальної стабільності [4].

Щодо досліджуваної сфери економіки, та на наш погляд, до суб'єктів державного регулювання діяльності банківських установ доцільно віднести: Національний банк України; Президент України та Верховна Рада України, яким НБУ підзвітний в межах їх конституційних повноважень; Кабінет Міністрів України (здійснює функції з управління корпоративними правами держави у державних банках), Асоціація українських банків, банківські установи тощо. До об'єктів державного регулювання діяльності банківських установ доцільно віднести банківську сферу, а також явища, процеси і проблемні ситуації, які виникають в зазначеній сфері в процесі державного регулювання і банківського нагляду та потребують невідкладного розв'язання та вирішення.

Отже, враховуючи вищезазначене, на наш погляд, державне регулювання діяльності банківських установ – це сукупність цілей, функцій, форм, принципів, механізмів за допомогою яких держава (суб'єкт регулювання) впливає на об'єкти регулювання з метою забезпечення сталого розвитку, стабільності і безпеки банківської системи, створення сприятливих умов для розвитку економіки і конкурентного середовища на фінансовому ринку, а також забезпечення належних умов для захисту законних інтересів вкладників, кредиторів та інших клієнтів банківських установ.

Основою державного регулювання діяльності банківських установ, на наш погляд, мають стати базові форми, принципи, методи, інструменти.

Державне регулювання діяльності банківських установ здійснюється Національним банком України у таких формах:

- адміністративне регулювання, а саме: реєстрація банків і ліцензування їх діяльності; встановлення вимог та обмежень щодо діяльності банку (банків); застосування санкцій адміністративного чи фінансового характеру; нагляд за діяльністю банків; надання рекомендацій щодо діяльності банків;
- індикативне регулювання, а саме: встановлення обов'язкових пруденційних нормативів; визначення норм обов'язкових резервів для банків; встановлення вимог до визначення (розрахунку) банками розміру ризиків, притаманних їхній діяльності; визначення процентної політики; рефінансування банків; кореспондентські відносини; управління золотово-

лютними резервами, включаючи валютні інтервенції; операції з цінними паперами на відкритому ринку; імпорт та експорт капіталу [5].

Особливого значення в процесі здійснення державного регулювання діяльності банківських установ є запровадження науково-обґрунтованих та об'єктивних принципів регулювання.

За визначенням Одінцової Г., під принципами управління розуміють керівні правила, основні положення, норми поведінки, що відображають найбільш загальні стійкі риси законів і закономірностей управління, яких необхідно дотримуватись в управлінській діяльності [3].

Згідно Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» від 11 вересня 2003 р., № 1160-IV, принципами державної регуляторної політики повинні бути наступні: доцільність; адекватність; ефективність; збалансованість; передбачуваність; прозорість та врахування громадської думки [9].

Що стосується банківської сфери, то наприклад, при здійсненні банківського нагляду та нагляду у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення Національний банк України має право застосовувати професійне судження, яке формується з урахуванням таких принципів:

- рівноцінності сутності та форми (оцінка правочинів, операцій, обставин та подій з точки зору їх суті та форми);
- співмірності (пропорційності) (урахування обставин та умов конкретної ситуації, щодо якої формується професійне судження та приймається відповідне рішення);
- обґрунтованого сумніву (здійснення додаткової/поглибленої перевірки/аналізу правочинів, операцій, обставин та/або подій, щодо яких формується професійне судження та приймається відповідне рішення, за наявності обґрунтованого сумніву щодо них);
- комплексного аналізу (дослідження всіх обставин та умов конкретної ситуації при формуванні професійного судження та прийнятті відповідного рішення) [5].

На наш погляд, до основних принципів державного регулювання діяльності банківських установ в контексті формування інформаційного суспільства також мають належати принципи: наукової обґрунтованості; законності; системності; адаптації до особливостей глобального фінансового ринку; погодження інтересів всіх суб'єктів банківської сфери тощо, при дотриманні яких з'являться нові можливості розвитку банківської сфери при здійсненні регуляторних заходів держави та підвищиться їх дієвість, ефективність та результативність.

Важливу роль в реалізації процесу державного регулювання діяльності банківських установ в контексті формування інформаційного суспільства

відіграють відповідні методи регулювання.

Під методами державного регулювання розуміється сукупність засобів і прийомів впливу держави через законодавчі й виконавчі органи на господарюючі суб'єкти з метою створення або забезпечення умов їх діяльності відповідно до економічної політики. До основних методів державного регулювання (в тому числі в банківській сфері) можна віднести: інституційно-правові, фінансово-економічні, адміністративно-організаційні, пропагандистські (інформаційно-психологічні) [3; 4].

В сучасних умовах стрімкого розвитку галузі науки «Публічне управління та адміністрування», досить часто застосовується поняття «механізм». Однак поняття «механізм державного регулювання» не є чітко визначеним у фінансовій сфері, особливо стосовно діяльності банківських установ. Саме тому надзвичайно важливим етапом дослідження теоретико-методичних засад державного регулювання діяльності банківських установ в контексті формування інформаційного суспільства є виокремлення відповідних механізмів державного впливу, а також визначення їх сутності та змісту.

Загалом, у науковій літературі до визначення сутності поняття «механізм державного регулювання» існують різні методичні підходи.

Так, на думку Латиніна М., механізм державного регулювання – це спосіб дій суб'єкта регулювання, який ґрунтується на базових функціях і принципах, забезпечуючи за допомогою форм, методів і засобів ефективне функціонування системи державного регулювання для досягнення визначеної мети та розв'язання протиріч [12].

Комяков О. вважає, що механізм державного регулювання необхідно розглядати, як сукупність організаційно-економічних методів та інструментів, за допомогою яких виконуються взаємопов'язані функції для забезпечення безперервної, ефективної дії відповідної системи (держави) на підвищення ефективності економіки [10].

Корецький М. визначає зміст поняття «механізм державного регулювання економіки», як систему засобів, важелів, методів і стимулів, за допомогою яких держава регулює економічні процеси, забезпечує реалізацію соціально-економічних і правових функцій [11].

На нашу думку, механізм державного регулювання діяльності банківських установ – це спосіб та особливості застосування суб'єктом державного регулювання по відношенню до об'єкта державної регулювання у зазначеній сфері сукупності методів, інструментів, засобів, важелів, прийомів, стимулів з метою забезпечення сталого розвитку, стабільності і безпеки банківської системи, створення сприятливих умов для розвитку економіки і конкурентного середовища на фінансовому ринку, а також забезпечення належних умов для захисту законних інтересів вкладників, кредиторів та інших клієнтів банківських установ.

В межах проведеного дослідження нами було виокремлено такі механізми державного регулювання діяльності банківських установ: нормативно-правовий, адміністративно-організаційний, фінансово-економічний, інформаційно-моніторинговий.

Нормативно-правовий механізм ґрунтується на системі права держави, зокрема, системи нормативно-правових актів, що реалізується у вигляді правозастосування та дією системи нормотворення, правоохоронної, правозахисної та судової систем за допомогою яких здійснюється державне регулювання діяльності банківських установ.

Адміністративно-організаційний механізм державного регулювання передбачає заходи організаційного та адміністративного характеру, спрямовані на створення належних умов для діяльності банківських установ шляхом формування системи стандартів, державного нагляду, ліцензування, заборон, стандартизації, санкцій, державного аудиту тощо.

Тобто зазначений механізм охоплює сукупність організаційних та адміністративних інструментів дозвільного, адміністративно-контрольного, наглядового характеру, які реалізуються відповідними державними інституціями у законодавчо визначений спосіб.

Фінансово-економічний механізм є сукупністю інструментів фінансового та економічного спрямування за допомогою яких держава забезпечує регулювання процесів в банківській сфері та за допомогою яких здійснюються безпосередні заходи державного регулювання діяльності банківських установ, а саме: встановлення розміру облікової ставки, яка впливає на рівень відсотку кредитування суб'єктів господарювання; валютне регулювання, яке впливає на курс національної валюти та здійснення експортно-імпортних операцій тощо.

Необхідність забезпечення відповідною інформацією всі стадії процесу державного регулювання діяльності банківських установ обумовлює виокремлення нами інформаційно-моніторингового механізму з метою забезпечення інформаційних потреб регулюючих інституцій під час виконання ними визначених завдань і функцій в зазначеній сфері.

Зазначений механізм передбачає широку комунікацію суб'єктів державного регулювання в зазначеній сфері; проведення активного діалогу між політичним, бізнесовим і громадським сегментами суспільства щодо особливостей державного регулювання діяльності банківських установ.

Слід зазначити, що процес державного регулювання діяльності банківських установ має певні особливості в контексті формування та розвитку інформаційного суспільства в сучасних умовах [2; 14], що пов'язано із застосування відповідних інформаційних технологій та необхідністю захисту інформації, яка містить банківську таємницю.

Інформаційне суспільство – це концепція постіндустріального суспільства, нова історична фаза розвитку цивілізації, у якій головними продук-

тами виробництва є інформація та знання. Його основними ознаками є: підвищення ролі інформації і знань у житті суспільства; зростання частки інформаційних комунікацій; створення глобального інформаційного простору, що забезпечує ефективну інформаційну взаємодію людей та їх доступ до світових інформаційних ресурсів [7].

На думку Степанова В.Ю., інформаційне суспільство може бути визначене як суспільство, в якому основним предметом праці більшої частки людей є інформація й знання, а знаряддям праці – інформаційні технології, і яке орієнтоване на виробництво продуктів інформаційної й інтелектуальної діяльності, тобто нової інформації й нових знань [13].

А згідно з визначення Єврокомісії, інформаційним називається суспільство, в якому діяльність людей здійснюється на основі послуг, наданих за допомогою інформаційних технологій і технологій зв'язку [6].

Тобто в сучасних умовах існують надзвичайно широкі передумови та можливості використання та розвитку інформаційних технологій у банківській сфері, що й потрібно враховувати шляхом побудови ефективної та результативної системи державного регулювання діяльності банківських установ в Україні.

Отже, в умовах існуючих загроз та викликів сьогодення держава має застосовувати відповідні засоби впливу, використовувати відповідні механізми державного регулювання з метою розв'язання існуючих проблем та суперечностей діяльності банківських установ, що вимагає подальшої модернізації системи державного регулювання з урахування передової практики зарубіжного досвіду, а також використання національних досягнень теорії і практики публічного управління та адміністрування, в тому числі в банківській сфері.

Висновки. Таким чином, в сучасних умовах питання удосконалення теоретико-методичних засад державного регулювання діяльності банківських установ є необхідною передумовою забезпечення фінансової стабільності та необхідного рівня національно економічної безпеки в умовах воєнного стану в країні та в контексті формування інформаційного суспільства в Україні, що й буде предметом подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел:

1. Банківська система: навчальний посібник / [Ситник Н.С., Стасишин А.В., Блащук-Девяткіна Н.З., Петик Л.О.] ; за заг. ред. Н. С. Ситник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 580 с.
2. Біленчук Д.П., Біленчук П.Д. Сучасні можливості використання інформаційних технологій у банківській та страховій справі. URL: <https://forinsurer.com/public/03/02/06/265>.
3. Державне управління і менеджмент : навч. посіб. у табл. і схемах /

Г. С. Одінцова, Г. І. Мостовий, О. Ю. Амосов [та ін.] ; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Г. С. Одінцової. Х. : Вид-во ХарПІ УАДУ, 2002. 492 с.

4. Дідківська Л.І., Головка Л. С. Державне регулювання економіки : навч. посіб. К. : Знання-Прес, 2000. 209 с.

5. Закон України «Про банки і банківську діяльність». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>

6. Електронна нервова система для державних служб. URL: <http://www.microsoft.com/ukr/government/whitepapers>.

7. Енциклопедичний словник із державного управління / [уклад. Ю.П. Сурмін, В.Д. Бакуменко, А.М. Михненко та ін.] ; за ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трощинського, Ю.П. Сурміна. К. : НАДУ, 2010. 820 с.

8. Закон України «Про Національний банк України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text>

9. Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» № 1160-IV від 11 вересня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. 2004. № 9. С.79 – 85.

10. Комяков О. М. Державне регулювання перехідної економіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спеціальність 08.01.01. «Економічна теорія». К., 2000. 19 с.

11. Корецький М. Х. Державне регулювання аграрної сфери у ринковій економіці : монографія. К. : Вид-во УАДУ, 2002. 260 с.

12. Латинін М.А. Аграрний сектор економіки України: механізм державного регулювання : монографія. Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2006. 320 с.

13. Степанов В.Ю. Концептуальні засади формування та розвитку інформаційного суспільства: державно-управлінський аспект. : монографія. Х.: Вид-во «С.А.М.». 2010. 416 с.

14. Юрчук Н.П. Перспективи розвитку інформаційних технологій в банківській системі. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4305>.

References:

1. Banking system. [Bankivs'ka systema]: a textbook. [Sytnyk N.S., Stasyshyn A.V., Blaschuk-Devyatkina N.Z., Petyk L.O.]; ed. N. S. Sytnyk. Lviv: Ivan Franko National University of Lviv, 2020. 580 p.

2. Bilenchuk D. P., Bilenchuk P. D. Modern possibilities of using information technologies in banking and insurance business. [Suchasni mozhlyvosti vykorystannya informatsiynykh tekhnolohiy u bankivs'kiy ta strakhoviy spravi]. URL: <https://forinsurer.com/public/03/02/06/265>.

3. State administration and management. [Derzhavne upravlinnya i menedzhment]: a manual in tables and diagrams. G. S. Odintsova, G. I. Mostovy, O. Yu. Amosov [and others]; edited by Dr. Econ. Sciences, Prof. G. S. Odintsova.

Kh.: Publishing House of Kharkiv State University of Economics, 2002. 492 p.

4. Didkivska L.I., Golovko L.S. State regulation of the economy. [Derzhavne rehulyuvannya ekonomiky]: a manual. K.: Znannia-Press, 2000. 209 p.

5. Law of Ukraine "On banks and banking activities". [Zakon Ukrainy «Pro banky i bankivs'ku diyal'nist'»]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>

6. Electronic nervous system for public services. [Elektronna nervova systema dlya derzhavnykh sluzhb]. URL: <http://www.microsoft.com/ukr/government/whitepapers>.

7. Encyclopedic Dictionary of Public Administration. [Entsyklopedychnyy slovnyk iz derzhavnoho upravlinnya] / [compiled by Yu.P. Surmin, V.D. Bakumenko, A.M. Mykhnenko and others]; edited by Yu.V. Kovbasyuk, V.P. Troshchynsky, Yu.P. Surmin. Kyiv: NAPU, 2010. 820 p.

8. Law of Ukraine "On the National Bank of Ukraine". [Zakon Ukrainy «Pro Natsional'nyy bank Ukrainy»]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text>

9. Law of Ukraine "On the Principles of State Regulatory Policy in the Sphere of Economic Activity". [Zakon Ukrainy «Pro zasady derzhavnoyi rehulyatornoyi polityky u sferi hospodars'koyi diyal'nosti»]. No. 1160-IV of September 11, 2003 // Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2004. No. 9. P.79 – 85.

10. Komyakov O.M. State Regulation of the Transitional Economy. [Derzhavne rehulyuvannya perekhidnoyi ekonomiky]: Author's Abstract of the Dissertation for the Degree of Candidate of Economic Sciences: Specialty 08.01.01. "Economic Theory". K., 2000. 19 p.

11. Koretsky M. Kh. State regulation of the agricultural sector in a market economy. [Derzhavne rehulyuvannya ahrarnoyi sfery u rynkoviy ekonomitsi]: monograph. Kyiv: Publishing house of the Ukrainian Academy of Agricultural Sciences, 2002. 260 p.

12. Latynin M.A. Agrarian sector of the economy of Ukraine: mechanism of state regulation. [Ahrarnyy sektor ekonomiky Ukrainy: mekhanizm derzhavnoho rehulyuvannya]: monograph. Publishing house of the Ukrainian Academy of Agricultural Sciences "Master", 2006. 320 p.

13. Stepanov V.Yu. Conceptual principles of formation and development of information society: state and administrative aspect. [Kontseptual'ni zasady formuvannya ta rozvytku informatsiynoho suspil'stva: derzhavno-upravlins'kyi aspekt]: monograph. Kyiv: Publishing house "S.A.M.". 2010. 416 p.

14. Yurchuk N.P. Prospects for the development of information technologies in the banking system. [Perspektyvy rozvytku informatsiynykh tekhnolohiy v bankivs'kiy systemi]. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4305>.